

PERCEPCIJA PRAVA ŽIVOGA SVIJETA I MOTIVI ČOVJEKOVA DJELOVANJA¹

Usporedba rezultata istraživanja 2005. i 2010.

Ivan Cifrić i Tijana Trako Poljak

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za sociologiju
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
e-mail: icifric@ffzg.hr

Sažetak

Odgojem i socijalizacijom formira se odnos čovjeka prema socijalnom svijetu (društvu) i prirodnom svijetu (prirodi) koji ga okružuje. U članku se radi o percepciji prirodnog svijeta kojom se želi odgovoriti na pitanja: (1) kako ispitanici percipiraju pravo na život životinjskih vrsta u odnosu na čovjeka i (2) koji su motivi čovjekova postupanja prema prirodnom svijetu (biljkama i životinjama)?

Rad analizira rezultate dvaju istraživanja (2005, N=492 i 2010, N=410) o percepciji prava živoga svijeta na život i etičnosti postupanja prema njemu. Istraživanja su provedena na prigodnim uzorcima studentske populacije na nekoliko fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Teorijski se polazi (1) od tri dimenzije odnosa prema živom svijetu i njegovim pravima: biološkog (animalnog) egalitarizma u živom svijetu, čovjekove dominacije (antropogeni ekscjepcionalizam) i prirodne kompetitivnosti, tj. borbe vrsta za opstanak, (2) a u percepciji etičnosti, odnosno motiva čovjekova postupanja prema živom svijetu, od četiri etičke pozicije: dužnosti, koristi, emotivnosti i situacije (etički relativizam). Konstruiran je instrument od sedam tvrdnji sa skalom slaganja od sedam stupnjeva.

Rezultati su prikupljeni grupnim anketiranjem. U obradi su primijenjene metode univarijatne (postoci), bivarijatne (Pearson korelacija, analiza varijance i t-test) i multivarijatne (faktorska analiza pod komponentnim modelom uz GK kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora). Prikazat će se promjene u percepciji (2005.-2010.), faktorske strukture te usporedba varijabli sa sociodemografskim obilježjima.

Ključne riječi: *animalni (biološki) egalitarizam, antropogeni ekscjepcionalizam, etičnost prema živom svijetu, kompetitivnost vrsta, pravo vrsta na život*

1 Članak je napisan na temelju istraživanja provedenog (paralelno s istraživanjem pitanja sociokulturnog identiteta) u sklopu projekta „Modernizacija i identitet hrvatskog društva. Sociokulturne integracije i razvoj“ (130-1301118-0915), a kojega je financijski poduprla Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.

Rezultati su referirani na znanstvenom skupu „Razvoj i Okoliš“ (Zagreb, 6. i 7. X. 2011.), a dio rezultata referirala je Tijana Trako Poljak („Odnos prema živom svijetu: rezultati empirijskog istraživanja 2010. godine“) na znanstvenom skupu „10 lošinjski dani bioetike. „Integrativna bioetika i nova epoha“, Mali Lošinj, 15-18. V. 2011.

I. UVODNO

Potkraj 20. stoljeća suvremeno čovječanstvo suočeno je s dvije velike krize – socijalnom i ekološkom koje zajedno tvore jedinstvenu i dugoročnu – socijalnoekološku krizu. To je teorijski izazov prirodnim i društvenim znanostima. U tom kontekstu postoje pojedini segmenti problema kao što je, primjerice, čovjekov odnos prema živom svijetu (biljkama i životinjama) i motivi njegova postupanja prema njemu. Upravo je o tome riječ u ovom članku napisanom na temelju dva empirijska istraživanja i usporedbi njihovih rezultata. *Politizirani okoliš*. Čovjekova kulturna povijest je povijest sukoba (a) između različitih društava, (b) čovjeka „s prirodom“, ali i „za prirodna dobra“. Okoliš je uključen u proces razvoja, a priroda se tretira kao „prirodni kapital“ (El Serafy, 1991). U tom sukobu značajnu ulogu ima politička dimenzija. Priroda je postala politizirana, definitivno „politizirani okoliš“ (Brand/Görg, 2002:38), predmet političkih konflikata i rješavanja problema, objekt izražavanja moći (Hardt/Negri, 2000:33) - aktualno konfliktno polje: u *antropološkom* smislu između čovjeka (kao jedne od vrsta u prirodi) s prirodom a u *ekonomskom* pogledu između država oko prirodnih resursa (Flitner i dr., 1998; Scheffran/Vogt, 1998). Primjerice, sukobi u nerazvijenom svijetu oko nafte, minerala i droge (Renner, 2004:103). Ratovi za prirodne resurse dovode do ubijanja milijuna ljudi i masovne migracije siromašnih. Bez svjetskog mira teško je zamisliti čovjekov „mir s prirodom“ ili učinkovitu zaštitu biološke raznolikosti i izumiranja vrsta.

Ugrožavanje okoliša i prirodnih uvjeta opstanka biljnih i životinjskih vrsta – biološke raznolikosti, prinudilo je moderno društvo na mjere zaštite. Zato nastaju i međunarodni ugovori kojima se države obvezuju na primjenu mjera zaštite okoliša, posebice biološke raznolikosti, ali i kulturne raznolikosti. Sva ta hvale vrijedna nastojanja svjetske organizacije ne mogu nas lišiti dojma da je više riječ o „umirenju savjesti“ jer se ne zbivaju bitni pomaci koji bi trebali biti ostvareni njihovim ciljevima. Problem biološke raznolikosti nije u njenom korištenju za ljudske potrebe, nego je u cilju i načinu na koji se to radi kao i u činjenici da se prirodno (jednako tako i kulturno) bogatstvo eksploatira za kratkoročnu dobit uglavnom u cilju stjecanja profita (Rifkin, 2005:310).

Biotička i kulturna entropija. Suvremeno čovječanstvo (kulturna ekumena) izložena je tendenciji homogenizacije kultura (Cifrić, 2008) i dominacije jedne kulturne subekumene – zapadne kulture, što dovodi do procesa *kulturne entropije*. Jednako je tako i suvremeni prirodni svijet (biotička ekumena) izložen homogenizaciji i redukciji. Biološka raznolikost ugrožena je antropogenim čimbenicima koji utječu na *biotičku entropiju*. Zajedničko je objema tendencijama:

- (a) smanjivanje broja raznolikih (živih vrsta i kultura)
- (b) nastajanje podjednakih uvjeta života prirodnim vrstama i ljudskim kulturama
- (c) povećanje broja životinjskih i biljnih vrsta kao i kultura koje žive na sličan način.

Industrijsko kao i postindustrijsko društvo stvorilo je aspiraciju za mogućim upravljanjem Zemljom i kontrolom globalnog okoliša u kojemu živi, kao najveći izazov 21. st. (Clark, 1989:47) - danas globalnog okoliša (biotičke ekumene). Glede ekonomije, stvorena je sekularna religija s jednom zapovijedi: proizvodi i troši, troši i proizvodi!

Kao reakcija nastala su dva pokreta – pokret za očuvanje biološke raznolikosti i pokret za očuvanje kulturne raznolikosti. „Ukoliko ta dva ključna pokreta budu sposobni pronaći zajednički cilj, oblikovat će veliki dio političkog aktivizma u novom stoljeću“ (Rifkin, 2005:233). Nastao je *moderna heretik* (Cifrić, 2007:300). On ne prihvaća opskurnost perspektive i siromaštvo, nego prihvaća ograničenja prirodnih uvjeta razvoja.

II. TEORIJSKA POLAZIŠTA

1. Pravo prirode i vrsta na život

Na kritici antropocentrizma, poglavito njegove prakse i ugroženosti živoga svijeta razvio se široki pokret za zaštitu životinja i prava životinja (primjerice, Tom Regan, 1983; Peter Singer, 1998); (Desjardins, 1003:121-137) kojega se inače u kontekstu ekološke etike nominira kao „individualizam“ (Armstrong/Botzler, 1993:318-368). Ali ne samo na kritici antropocentrizma, nego i na potrebi redefiniranja odnosa čovjeka prema prirodi.² Čovjek živi u (prirodnom i kulturnom) okolišu - organskim i anorganskim strukturama okružen živim prirodnim svijetom - susvijetom. Životinjske vrste dio su čovjekova *prirodnog susvijeta* (Meyer-Abich, 1992) pa načelno dijele i pravo toga susvijeta na život. Naravno, pod pretpostavkom da uopće prihvati postojanje prava susvijeta ili njegovih dijelova. Prava prirodnog susvijeta nisu apsolutna, kao što nisu ni prava „svijeta“, nego ovise o tome kako čovjek (neka kultura) zamišlja svoju zajednicu – samo kao ljudsku ili zajedno sa susvijetom u nekom vremenu i prostoru. Zato su bioetička pitanja povezana s napretkom čovjeka što mu ga omogućavaju znanost i tehnika, ali i s *napretkom kulture*, čovjekovim *duhovnim napretkom*, kako to ističe Albert Schweitzer (Schweitzer 1875-1965, 1997:48). Jer tehnika, koliko god se činila autonomna i vrijednosno neutralna, određena je potrebama i ciljevima kulture (društva), a njezin proizvod ili mogući proizvod provocira bioetička pitanja.

Pitanje prava životinja i životinjskih vrsta povezano i s pitanjem o pravu prirode. Ne prizna li se prirodnom susvijetu pravo na život, teško je govoriti o pravu nekih njegovih dijelova – životinjama. Priznavanje se suprotstavlja kartezijskom razdvajanju čovjeka (*res cogitans*) i prirode (*res extensa*), što je dovelo do različite percepcije čovjeka i životinje na razini svijesti i prakse. U povijesnom smislu o „pravu prirode“ moglo se govoriti u okolnostima u kojima se oblikovalo čovjekovo pravo – prava čovjeka kao „prirodno pravo“, pa se „prirodno pravo“ tek tada moglo prenijeti i na prirodu i razumjeti kao „pravo prirode“ (Nash, 1989). Prije toga je trebalo priznati ljudima jednaka prava kao su-ljudima (što je plod prosvjetiteljstva), a potom razmišljati o pravu prirode. Možda će čovjek 21. stoljeća priznati pravo prirode na život, kao što je čovjek 20. stoljeća priznao jednaka prava svim ljudima - *Deklaracija*, 1948). Pravo prirode se moglo razumjeti kao izvedeno, od čovjeka *priznato* pravo prirodi ili njezino *izvorno* pravo.

² U ovom dijelu članka korištena su objašnjenja iz spomenutih autorovih članaka.

Neki autori zagovaraju vlastito (izvorno!) pravo prirode (*Eigenrecht der Natur*) i zaštitu prirode, primjerice, Frank Fraser-Darling, L. Triebe, M. Rock (Birnbacher, 1980:6) pa govore o prirodi kao „pravnoj zajednici prirode“. Naime, ljudi, životinje, biljke prirodno-povijesno su povezani elementi i tvore pravnu zajednicu prirode (*Rechtsgemeinschaft der Natur*). „Pravna zajednica“ jest možda problematična konstrukcija, ali i „čovječanstvo“ može biti takva konstrukcija samo jednog dijela prirodne zajednice. Meyer-Abich „prava prirode“ pojašnjava u deset točaka (Meyer-Abich, 1984:190-1;1992). U pravnoj regulaciji država bi trebala biti aktivnija. „Prema analogiji čovjekova apsolutizma prema prirodnom svijetu s onim apsolutističke države, predstavljam si da također i u prirodi treba nastupiti moderna pravna država na mjesto apsolutizma. Tako bi proistekla pravna država prirode koja bi u jednakoj mjeri obuhvaćala čovječanstvo i prirodni susvijet“ (Meyer-Abich, 1984:139).

Postoji nekoliko argumenata za priznavanje samovrijednosti (*Selbstwert*) i pravo (*Eigenrecht*) prirode: *evolucijsko-teorijski* argument – priroda je nastala prije čovjeka, koji se pojavljuje znatno kasnije nego biljke i životinje; *etički* argument – porastom svijesti širi se čovjekov etički horizont u koji ulazi i priroda kao čovjekov susvijet; *antropološki* argument – čovjek kao „suprirodno biće“ ima dvostruku ulogu (Kattmann, 1997): kao „protuprirodno“ biće suprotstavlja se prirodi, mijenja ju, ali kao „prirodno“ biće ostaje i dalje unutar prirode (Kösters, 1993:27-28).

Prava prirode i njezinih dijelova (vrsta, ekosustava) proizlaze iz vrijednosti koje ima po sebi ili vrijednost koju ima za čovjeka. U oba slučaja jedino čovjek (društvo) definira i priznaje ta prava, sukladno polazištu u vrednovanju prirode, ali mora definirati i svoju odgovornost prema njima. Bez svijesti o vrijednosti prirode kao takve i bez subjekta koji će priznati takvu vrijednost, ne može se govoriti o pravu ili pravima dijelova prirode – svega ne-ljudskog svijeta. Ekocentrično stajalište polazi od samovrijednosti prirode, a antropocentrično stajalište od vrijednosti koju joj pripisuje čovjek. Obje paradigmatičke pozicije su u svojim temeljima suprotne, nisu sposobne za konsenzus i zato su nedjelotvorne (Kösters, 1993:27). U prvom slučaju radi se o pravu prirode ili dijela prirode koji ima prirodno pravo - imati pravo i biti (pravno) zaštićen, jer ima neporecivu prirodnu vrijednost po sebi. Čovjek kao dio prirode, zajedno s prirodom ima neporecivo pravo na život i opstanak. Oba prava nisu u koliziji jer se temelje na jedinstvenosti živog svijeta i „jedinstvu prirode i kulture“ (Glaeser, 1992) kao „društvenom prirodnom odnosu“ (Görg, 1999). U slučaju antropocentrizma radi se o vrijednosti koju priroda ili dijelovi prirode imaju za čovjeka, koliko mu, dakle, na različite načine i u različitim prilikama koriste. Čovjek tada prema stupnju koristi priznaje pravo prirodi ili dijelovima prirode na opstanak i obvezuje sebe na neke oblike njihove zaštite.

Pravo životinjske jedinice na život shvaćeno je u sklopu prava životinjske vrste na život. Neki autori zastupaju individualno blagostanje, ne uzimajući u obzir širu zajednicu kao sustav. Pravo životinja, a onda i čovjekova moralna obveza prema njima (Regan, 1983) argumentira se postojanjem dovoljno *svijesti* kod životinja da budu *subjekt života* (*subject-of-a-life*), pa imaju pravo ne biti reducirane samo na objekt. (Theodor Geiger je napisao članak 1931 „Životinja kao druželjubiv subjekt“). Slično ovom pojmu, Taylor

kaže da su živa bića *teleološki centar života - theological-centers-of-life* (Taylor, 1986:121-122). Životinje, doduše samo sisavci, su po nečemu slične ljudima pa imaju *samostalnu* vrijednost. Oni nisu „moralni agenti“ nego „moralni pacijenti“ (Desjardins, 1993:127), ali imaju „moralna ovlaštenja“ po kojima imaju pravo na zaštitu svojih „objektivnih interesa“ jer su „pasivni subjekti“ (kao i neka ljudska bića koja ne shvaćaju moralne radnje i ne mogu biti „aktivni subjekti“). Drugi smatraju da životinje imaju vlastite *interese* (Singer, 1998) za održanje i širenje života (što podržava biocentrična etika) koji su načelno jednaki kao kod ljudi, što izaziva i prijepore. Interes ljudi je smanjivanje tjelesne patnje čega su svjesni, a kod životinja također, ali nisu svjesne. Čovjek znade da bol može kraće ili dulje trajati, da s prirodnom smrću (ili eutanazijom) prestaje itd. Za Singera je bitan osjećaj *patnje* životinje kao kriterij prava na zaštitu. „Činjenica da određena bića ne pripadaju ljudskom rodu ne opravdava nas da ih iskoristavamo, a jednako tako činjenica da su druga bića manje inteligentna nego mi, ne znači da njihovi interesi smiju biti zlorabljeni... Nije pitanje: mogu li misliti? ili: mogu li govoriti?, nego: mogu li trpjeti?... Ako neko biće nije sposobno za trpljenje ili nije sposobno iskusiti veselje ili sreću, tada nema ništa što bi se moglo uzeti u obzir. Zato je granica sposobnosti sjećanja jedina granica koju se može zastupati pri uzimanju u obzir interesa drugih“ (u: Altner, 1991:33-34). Dieter Birnbacher također zastupa sposobnost patnje kao granicu ljudske dužnosti prema životinjama, a ta granica su visoke životinje.

U nekim situacijama (domaće životinje, kućni ljubimci...) razlog postupanja ljudi prema svojim ljubimcima nisu njihova prava, nego izraz *ljubavi* njihovih vlasnika. U etičkom pristupu mogu se razlikovati dvije kategorije živih bića i njihovih vrsta: divlje (prirodne) životinje i pripitomljene (kultivirane) životinje. Prirodne, divlje životinje pripadaju prirodnom svijetu kojega čovjek još nije radikalno izmijenio – biotičkoj ekumeni (prva priroda). A kojemu svijetu pripadaju udomaćene životinje – prirodi ili kulturi? Držimo da su one dio čovjekove *kolonije*, tj. *antropobiotičke ekumene*. Neki autori smatraju da su domaće životinje članovi „životinjsko-ljudske zajednice“ (*animal-human community*) kao „mješovite“ zajednice (Midgley, 1984:112-124).

U odnosu na pravo ne-ljudskog živog svijeta, pravo čovjeka se unaprijed pretpostavlja kao apriorna kategorija, pa je riječ o čovjekovom *prirodnom pravu*. Čovjekovo pravo na život je nesporno. Njegovo pravo kao pojedinca (*Deklaracija UN o pravima čovjeka*, 1948) odnosi se i jamči pravo i cijeloj ljudskoj vrsti, također i ljudima (skupinama) s različitim fizičkim i kulturnim obilježjima (religija, boja kože itd.).

Pitanje je otkud čovjeku „*prirodno* pravo“ koje mu daje pravo da ima veće pravo od ostalog prirodnog susvijeta? Zato što je Božji stvor, što ima razum i slobodnu volju (a društvo kulturu) ili zato što je evolucijski najrazvijenije prirodno biće?

2. Motivi čovjekova postupanja prema susvijetu

Čovjek se može različito odnositi prema drugom čovjeku ili skupini sa specifičnim obilježjima – rasnoj, etničkoj, vjerskoj, klasnoj itd. Tako i prema životinjama i biljkama kao jedinkama, ali i kao vrstama. Osobno ili kolektivno iskustvo ima važnu ulogu u formiranju stavova prema drugima. Prema „drugima“, drugačijima od nas, također nastaju

kulturni stereotipi i *društvene predrasude* (Supek 1913-1993, 1973), dakle unaprijed formirana stajalište o drugima bez potrebe za racionalnom argumentacijom ili osobnom provjerom stavova o ispravnosti apriornih stavova. Predrasude mogu biti pozitivne i negativne, iako se kod predrasuda najčešće misli na negativne predrasude, tj. na unaprijed loše mišljenje o drugima. Jedni su nam draži, prema drugima smo indiferentni, neke ne želimo u svojoj blizini a neke gotovo mrzimo. Može se postaviti čitava paleta konkretnih indicija za predrasude. To je posljedica socijalizacije pojedinca (generacija) i sustava vrednota unutar društva, odnosno kulture.

Prema drugima nastaju odnosi manje ili veće bliskosti ili distanciranja koja mogu biti posljedica iskustva u odnosima s njima. Distanciranje može imati i pozitivnu funkciju jer pridonosi učvršćivanju zajednice i jačanju socio-kulturnog identiteta. O odnosima „socijalne distance“, postoje empirijska istraživanja u svijetu, pa i kod nas (primjerice, Valković, 1998:500-501; Čulig, 2005; Radin, 2005:189-190). Predrasude i oblici socijalne distance odnose se na društvo u cjelini kao i na socijalne skupine - dakle samo na obilježja skupina ljudskih bića kao što su religijska, etnička, nacionalna, rasna, ili ideologijska (komunisti, fašisti itd.) ali također i na neka obilježja koja se oblikuju kao identitetska za neke podskupine (homoseksualci, lezbijke, travestiti, kriminalci). Objekt i sadržaj socijalne distance se tijekom kulturnih promjena mijenja, pa se u istraživanja uključuju nove skupine ili podskupine. U biotehnoško doba možda će nastati nove skupine, primjerice, eugenici, kiborzi i slično. Dominantna skupina određuje objekt distance, a sustav konvencionalnih vrijednosti definira sadržaj distance.

U kontekstu teze o pravu prirode i pravima životinja, pojam „socijalne distance“ može se proširiti i na biljke i životinje. U tom slučaju radi se o *biotičkoj distanci*, karakterističnoj ne samo za pojedince ili skupine, nego i kulture. Ona je prisutna u svim kulturama na lokalnoj razini. Odnos homo sapiensa prema ne-ljudskim bićima formirao se tijekom kulturnog razvoja, a posebno je značajan u industrijskom društvu. Biotičku distancu treba, analogije radi, uvjetno shvatiti kao socijalnu distancu, tj. više u smislu *speciesizma*. Prema životinjama također postoje kulturne predrasude, a imaju različito porijeklo – u religiji, kulturi, načinu života itd. Neke životinjske vrste su nam simpatične (primjerice, majmuni) iako važe kao opasni (primjerice tigrovi, lavovi jer nas podsjećaju na kućnu mačku), a neke opet nepoželjne. Neke bismo najradije eliminirali iz životinjskog carstva (primjerice, zmija), najmanje iz naše blizine, a neke imaju važno simboličko značenje u religijskim ritualima ili socijalnom statusu. O tome svjedoče znanstvena istraživanja kao i svete knjige. Neke životinje volimo zato što su naše, domaće, a druge su tuđe i nepoželjne. Socijalizacijom se prenose kulturno preuzeti ili iskustveno formirani stavovi prema drugima, pa tako i prema životinjama i biljkama. I ne samo to. Čovjek je pripisivao ljudske osobine životinjama (*antropomorfizam*), a životinjske osobine ljudima (*zoomorfizam*) (Visković, 1996:34-39).

Tijekom čovjekove kulturne povijesti biljke, a naročito životinje, imale su pored ekonomskog i veliko kulturno značenje: ekološko, religijsko i spiritualno (Visković, 1996). Čovjek je imao uvjete za život zahvaljujući prirodnom svijetu. Od neolita do današnjeg doba čovjek je proizvodio nove poljoprivredne kulture kao i svoju kulturu. Čovjek je

paralelno stvarao u materijalnoj i simboličkoj dimenziji (Salas, 1992:319). Nastajale su nove vrste i kulture.

Kulturna važnost životinja ističe se naročito u obredima žrtvovanja (Burket, 2007), a spominju se u mitovima i različitim religijama, pa tako i kršćanskoj mitologiji (Walter, 2006) i biblijskim tekstovima (Brnčić, 2007). Spiritualna, simbolička i ceremonijalna uloga svjedoči o njihovoj nekonzumnoj vrijednosti, nazvanoj „nova ekološka vrijednost“ – *emergent ecological values* (Redford et al., 2007).

I u životinjskom svijetu postoje odnosi neprijateljstva i netrpeljivosti (primjerice, pas i mačka), ali se ne kaže da se radi o socijalnoj distanci, nego o urođenom neprijateljstvu. Vjerojatno je i to posljedica njihove zajedničke individualne nesocijaliziranosti, jer brojni primjeri pokazuju da pas i mačka mogu zajedno živjeti u nekom kućanstvu. Nešto slično, iako u blažem obliku, čovjek je iskustveno formirao stavove o biljkama i biljnim vrstama. Neke su, pogotovo one jestive (primjerice, žitarice) poželjne, a neke nepoželjne. Biljke što je čovjek sam kultivirao ili su se udomaćile na nekom prostoru već pola tisućljeća i imaju status *neofita* (Eser, 1999), postale su dio svakodnevnog života i smatra se da su poželjne, a sve ostale su „divlje“, nepoznate pa često nepoželjne – „korov“. Nazive pojedinih biljaka (korova) znaju botaničari, ali ne i obični poljoprivrednici ili urođenici. Tako Claude Lévi-Straus (1908-2009) citira A. Krausea: „Među biljkama i životinjama Indijanac daje posebno ime samo korisnim ili štetnim vrstama; ostale su neodređeno klasificirane kao ptice, korov, itd.“ (Lévi-Stross, 1966:35–36). Takva praksa poznata je i u našem seljačkom društvu. Utjecaj korisnosti i čulnosti u iskustvu zadovoljavanja čovjekovih potreba odrazili su se i na odnos prema biljkama putem imena biljaka.

Odnos društva, kulture ili neke kulturne tradicije prema životinjama i biljkama može se analizirati iz različitih aspekata: emotivni, estetski, ekonomski, pravni, moralni, što bi zahtijevalo znatno više prostora i sustavnosti. Načelan odnos pojedinca nije uvijek sukladan s njegovim ponašanjem u konkretnim situacijama – kako prema ljudima tako i prema ne-ljudskim vrstama. Često se deklarativno prihvaća pozitivan stav prema nekoj vrsti, ali ne u praksi. Kao što će, primjerice, neki bijelac (crnac) reći da nema ništa protiv ljudi druge boje kože, ali će radije komunicirati – prijateljevati, sklopiti brak itd., s bjelkinjom (crnkinjom), tako će se neki odnositi i prema životinjama. U načelu nema ju ništa protiv, primjerice, pasa, ali ne žele psa u kući. Naravno ovim samo signiramo sličnost mehanizma odbijanja ili prihvaćanja, a ne tvrdimo da postoji rasizam prema životinjama (postoji termin *speciesizam*, koji potječe od engleskog psihologa Richarda Rydera).

3. Koncept istraživanja

I.

Tvrđnjama o čovjekovom pravu i pravu na život životinjskih vrsta, u istraživanju konkretizirana su tri teorijska pristupa: pristup *biološkog (animalnog) egalitarizma*, *antropogenog ekscelencijalizma* (segregacije) i *prirodne kompetitivnosti* (borbe vrste za opstanak). Svaka se teza može operacionalizirati u poseban instrument (niz tvrdnji). S obzirom

na cilj istraživanja, opredijelili smo se za nekoliko tvrdnji koje reprezentiraju pojedina stajališta i pokazuju njihovu prihvatljivost ispitanicima.

1. Životinjske vrste imaju „jednako pravo“ na život kao i čovjek, ili bar u načelu jednaka prava - teza *biološkog (animalnog) egalitarizma*. Čovjek je izjednačen s ostalim živim bićima u pravu na život. Ona je zasnovana na shvaćanju da je čovjek samo jedno od živih bića u prirodi kao velikoj prirodnoj *zajednici života* živih bića - u biosferi/ekosferi. Ideju slične zajednice života (Cifrić, 2006:48) susrećemo i u Bibliji u tekstu o općem potopu, kada je Jahve zapovjedio Noi da primi primjerke svih vrsta životinja u korabljju i da sebe kao i vrste tako spasi od potopa (Post 7,2). Leopold von Wiese (1876-1969) je smatrao da je zadaća sociologije učenje o međusobnom utjecaju živih bića.

Arne Naess (1912-2009) je 1972. godine u svom ekozofskom pristupu formulirao *biospherical egalitarianism – in principle* (Naess, 1989; Marietta, 1995:34) po kojemu postoji jednakost, ali samo u načelu, jer su odnosi bića u prirodnoj zajednici shvaćeni kao *relacijski*, kao odnosi „međuvodnosti“, a ne *antipodski* odnosi. Egalitarizam je osobito zastupljen u zagovornicima duboke (*deep*) ekologije (Devall/Sessions, 1985; Katz et al, 2000). Naročito se radikalizira u (animalizmu) animalnom egalitarizmu. U interpretaciji ove teze može se govoriti o uzdizanju životinje na razinu čovjekovih prava ili o reduciranju čovjeka na razinu životinje (Matulić, 2006).

Teza se može također objašnjavati i ovako: Životinje kao prirodna bića imaju prirodno pravo živjeti, kao što i čovjek kao prirodno biće ima pravo živjeti. Dakle obje skupine ljudska i ne-ljudska bića, načelno imaju jednako pravo na život. Drugo je pitanje koliko i kako će ga ostvariti.

2. Čovjek ima „veće pravo“ na život od životinjskih vrsta – teza kulturnog, odnosno *antropogenog ekscjeptionalizma*, tj. čovjekove rodne „izuzetnosti“ po svojstvima i zbog njih rodne „izuzetosti“ od prirode (HEP – paradigma). Tu poziciju nazivamo antropocentričnom – antropocentrizam.

Čovjekova „nadređenost“ prirodi ima tri ishodišta: (a) religijsko, (b) racionalno i (c) evolucijsko.

(a) U religijskom smislu čovjek (muško i žensko) je Božja kreacija po uzoru na njegovu sliku (Post 1,26; 1,27) na kraju svega stvaranja kojemu je dao vlasništvo nad zemljom (Post 1,28) odnosno da ju obrađuje i čuva (Post 2,15) i kojega je namjestio čovjeka (Post 2,8). Čovjek je tako u teološkoj interpretaciji Postanka svijeta postao „kruna stvaranja“, gospodar živog svijeta (Post 1, 26) i dobio ovlasti imenovanja pojedinih životinja (Post 2,19). On je nešto „izuzetno“, ali ne i „izuzeto“ iz živog svijeta s kojim čini jedinstveni produkt Božjeg stvaranja.

(b) U sekularnom pogledu teza o čovjekovim većim pravima zasnovana je na HEP-u (*human exceptional paradigm*), jer je racionalno biće s autonomnom voljom u odnosu na ostala živa bića. Tijekom niza generacija proizvodi kulturu, koja mu omogućava „ekscjeptičnu pozicionalnost“ (Plessner 1892-1985, 1986), izdvojenost, „izuze-

3 Autori koriste dva pojma: čovjekova izuzetnost (exceptionalism) u smislu čovjekovih svojstava kao vrste u odnosu na druge vrste i „izuzetost“ (*exemptionalism*) od svijeta prirode (Vidi: Kufirin, 2002:283).

tost“ iz svijeta prirode, dominaciju nad ostalim živim bićima te rješavanje problema opstanka (Catton/Dunlap 1978; Dunlap/Catton, 1994).³ To je obilježje zapadne kulture (Devall/Session 1985:42-43). Položaj čovjeka može se dvojako shvatiti: kao čovjekova „izuzetost“, izdvojenost od prirode (*exemptionalism*) i kao „izuzetnost“, tj. kao posebna kvaliteta u odnosu na druga prirodna bića (*exceptionalism*). Ovo drugo je više prihvatljivo za biocentriste i zastupnike *deep ecology* koji stupnjevito razlikuju vrijednost živih bića na čijem je vrhu čovjek upravo zbog njegove „izuzetnosti“. Pitanje je, da li je i u ime umjetnosti dopušteno primjenjivati tehnička sredstva manipulacije životinjama, kao primjerice ono u izložbi Eduarda Kaca.⁴

- (c) U evolucijskom smislu čovjek je vrhunac prirodne evolucije, reprezentant „noosfere“ (Vernadski 1863-1945, 1977; de Chardin 1881-1955, 1979, 1991; Bondarenko, 1985) pa je sposoban ne samo koristiti prirodu nego i kreirati „novu prirodu“.

S idejom napretka društvo je sve više koristilo prirodne resurse – neorganske i organske – za svoje potrebe i potrebe industrijske proizvodnje, a čovjek uz pomoć znanosti i tehnike postajao sve moćniji i agresivniji prema prirodi (biotičkoj ekumeni), ali i samoj kulturi (kulturnoj ekumeni). Potrebe zadovoljava na račun prirode i prisvaja pravo neograničenog korištenja na štetu života („prava na život“) drugih živih bića. Sekundarnim potrebama ugrožava primarne potrebe i život mnogih živih vrsta u globalnim razmjerima.

3. Svaka vrsta (uključujući i čovjeka) ima pravo na život „toliko-koliko“ si sama na svoj u odnosu na druge vrste - teza *prirodne kompetitivnosti vrsta*, odnosno *borbe vrsta za opstanak*. Ona polazi od teorije evolucije u kojoj dominira selekcija i eliminacija kao načini odabira unutar vrste, a preživljavanje (opstanak) vrsta ovisi o sposobnosti prilagodbe vrste okolišu i njezinoj uspješnoj borbi s drugim vrstama u okolišu. Evolucija se ne zbiva mirno tijekom stotina tisuća ili više milijuna godina, ne onako kako si katkada zamišljamo kao progresivnu nit organskog razvoja vrsta i njihovo rasprostiranje u prirodi. Evolucija je „nemilosrdna“ i restriktivna sama u sebi, odbacuje sve što je na putu njezinoj „strategiji teleološke slučajnosti ili programiranosti“. Tijekom 3,5 mlrd godina evolucije na Zemlji, pojedine vrste su razvile i svoje „strategije“: *s-strategija* (tolerancija na stres, primjerice, pomanjkanje vode, visoka temperatura), *c-strategija* (sposobnost konkurencije u prilagodbi) ili *r-strategija* (sposobnost održanja visoke populacije) itd. (Eser, 1999:147-8). Čovjek – ljudska vrsta, također je suočen s borbom za svoj opstanak. Ta borba, iz koje se razvila se kultura, ima *tri dimenzije*: 1. unutar biotičke ekumene (zajednice), 2. unutar kulturne ekumene i 3. između kulturne ekumene i biotičke ekumene. Konceptije razvoja nisu ništa drugo nego konceptije strategija opstanka, borbe kulturnog bića s prirodom. Rezultat tih triju dimenzija sukoba je čovjekov kulturni razvoj, razvoj čovječanstva.

Teza o borbi vrsta izražava darvinističku koncepciju i logiku opstanka, po kojoj „pravo“ vrsta na život ovisi o sposobnosti i uspješnosti vrste da tijekom dugog vremena izbori svoju poziciju unutar „životne zajednice“. Međutim, s obzirom na sposobnost ljudske

⁴ Prikazan je svjetlucavi zec. Francuski znanstvenici ubrizgali su mu zeleni svjetleći protein pacifičke meduze pa je svjetlucao, što je (vjerojatno) trebalo potaknuti etička pitanja.

vrste da stvara kulturu (znanost, tehnika) kojom mijenja okoliš, čovjek ima najveće šanse u borbi s drugim vrstama za životni prostor. Kulturna ekumena čovjeku omogućava prednost u konkurenciji s drugima vrstama u biotičkoj ekumeni.

II.

Odnos prema životinjskim i biljnim vrstama u istraživanju je konkretiziran (definiran) preko četiri relacije u kojima čovjek nalazi uporište poticaju za postupanje prema životinjama i biljkama, koje su ujedno shvaćana kao načela za čovjekovo ponašanje: *etičnost* (moralnost) *utilitarnost* (korist), *emotivnost* (osjećajnost) i *situacija* (okolnost).

1. *Etičnost* implicira čovjekovu *direktnu* (*Pflicht*) dužnost prema drugom čovjeku kao cilju (I. Kant 1724-1804), ali i *indirektnu* dužnost (in *Ansehung*) da vodi brigu o biljkama i životinjama. Dužnost je načelo čovjekova odgovornog ponašanja kao slobodnog bića, što znači da je etičnost postupaka prema životinjama i biljkama u ispunjavanju dužnosti da vodi brigu o njima. Oni su čovjekov susvijet. (1) Dužnost proizlazi iz čovjekove pozicionalnosti po kojoj je čovjek vrijednost po sebi i baš zato ima dužnost voditi brigu o životu susvijeta; ili pak s obzirom na problem etičkog pristupa rješavanju ekološke krize, po kojemu (ponajprije radi sebe samoga i budućih generacija) ima etičku dužnost voditi brigu o svom susvijetu koji je sve više ugrožen čemu je i sam pridonio. (2) Dužnost proizlazi iz respekta života kao takvoga kojega nije sam stvorio, zbog intrinzične i normativne vrijednosti života. Bez obzira na sekularnu ili teološku poziciju, etičnost u postupanju je shvaćena kao čovjekova dužnost da vodi brigu o susvijetu.

Čovjekovi postupci iz dužnosti (deontološka etika) neovisni su o očekivanjima i vrednovanju učinka ili posljedica postupaka (konsekvencijalistička etika), pa je etika dužnosti *etika načela*. Etika načela usmjerena je na postupak a ne na posljedice.

2. Korisnost (*utilitarnost*) je ključni motiv za brigu o biljkama i životinjama. Primjerice, P. Singer i drugi, na tradiciji klasika utilitarizma Jeremy Benthama (1748-1832) i John Stuart Milla (1806-1873) koji sadrži inspiracije antičke filozofije (Forschner, 1998). Bez zadovoljavanja potreba čovjek se vjerojatno razvojno (kulturno) ne bi pomakao dalje od paleolita. Utilitarnost, iako znatno širi pojam, ovdje je interpretirana kao čovjekova korist, tj. korist kao motiv čovjekova postupanja prema susvijetu od kojega može imati. O njima se, dakle, treba brinuti toliko-koliko ima koristi, pa se u etičkom smislu radi o utilitarnoj poziciji egoističnog antropocentrika. Briga o životinjama i biljkama recipročna je očekivanju koristi. Što je veća korist veća je vjerojatnost da će o njima više skrbiti, iako praksa ne potvrđuje takav stav. Čovjek očekuje postizanje samo svojih ciljeva i ostvarivanje interesa ili samo svoje zajednice (društva), a ne „životne zajednice“ u cjelini. Za etičko postupanje bitne su posljedice koje proizlaze iz postupaka, odnosno očekivanja koristi, pa se ovdje radi o *posljedičnoj etici*. U ovoj poziciji jasno je da je živi svijet prirodni izvor (resurs) čovjeku na raspolaganju od kojega može imati razne koristi i to (a) dok su živi (domestikacija životinja – rad, zabava, ugled, ukras; održanje biološke ravnoteže), ali i (b) kad su mrtvi (hrana, građevni materijal).

3. *Emotivnost* kao motiv čovjekova postupanja prema biljkama i životinjama pretpostavlja pozitivne i negativne emocije, koje kod čovjeka izazivaju određena stanja emocija

(sućut), estetike (ljepota), potrebe društvenosti (zabava, igra), osobnih asocijacija (uspomene) ili stanovite identifikacije (ljubav - čovjek bira psa sličnog sebi) i da iz tih razloga ljudi brinu o biljkama i životinjama. Pozitivne emocije stvaraju odnos sućuti – etiku sućuti. No, emotivnost može predstavljati i negativne emocije (gađenje, strah, mržnja i sl.) koje izazivaju suprotno čovjekovo ponašanje. Čovjek se na neki način identificira s njima i njihovim stanjem i stvara u sebi potrebu za emotivnom reakcijom. Čovjek projicira svoje stanje na vanjsko biće pa ono što njemu želi, zapravo želi sebi. Moral „sućuti“ možda nije objektivno-moralno „pravi“, ali je subjektivno „pravi“ (Kösters, 1993:32). S emotivnim razlozima postupanja čovjek priznaje biljkama i životinjama inherentnu vrijednost, postojanje osjećaja koje ima on sam. Naravno, različite vrste životinja ili biljaka izazivaju različite osjećaje (neke su umiljate i lijepe, druge ružne i opasne itd.), pa se može očekivati i različita reakcija glede brige o njima (primjerice groblje za kućne ljubimce).

Emotivno postupanje je češće prema jedinkama nego cijeloj vrsti. To je posebno vidljivo kod kućnih ljubimaca ili biljaka koje su čovjeku u blizini ili ih je sam uzgojio. Prema svom ljubimcu (konju, psu, mački itd.) imamo više osjećaja i razumijevanja nego prema ostalim jedinkama iste životinjske vrste.

Emotivnost kao motiv odnosa prema životinjama postoji u *patocentričnoj* etici (visoke životinje), ali i *biocentričnoj* etici (sve žive vrste).

4. *Situacija* – različite okolnosti uvjetuju i opravdavaju čovjekov različit odnos prema biljkama i životinjama. (Najčešće je odnos prema njima tipičan i konstantan, ali postupci variraju).⁵ To ne znači da će se u jednakoj situaciji čovjek uvijek ponašati na isti način, kao što bi reagirala životinja. Čovjeka obilježava „otvorenost prema svijetu“ (Max Scheler 1874-1928), tj. on ima „situacionu slobodu“ od svakog slučaja (Gehlen 1904-1970, 1986:70) i može osobne manjkave uvjete pretvoriti u egzistencijalne šanse (Gehlen, 2005:32), unatoč tome što je „grabljiva životinja“ (Plessner, 1981:387). Sukladno stajalištu situacije ili okolnosti, prema životinjama i biljkama čovjek postupa i različito, ovisno o (trenutku) situaciji u kakvoj se (a) nalaze životinje ili biljke ili u kakvoj se situaciji (b) nalazi čovjek da bi zadovoljio svoje potrebe. Za ogrjev ili građevni materijal, za posljednji počinak (drveni lijes), za hranu, u umjetnosti i zabavi itd. u kulturnoj povijesti čovjek je koristio živi (biljni i životinjski) svijet oko sebe (Visković, 1996; Visković, 2001) i u religijskom smislu. Ovisno o potrebi, čovjek (društvo, kultura) „žrtvuje“ dijelove životinjskog i biljnog svijeta. To „žrtvovanje“ danas tendencijski prelazi granice održivosti (obnovljivosti) živoga svijeta – ne radi čovjekovih egzistencijalnih, nego sekundarnih potreba.

Živi svijet – biotička ekumena, jedan je od uvjeta čovjekova života kao pojedinca i vrste, ali istodobno treba čovjekovu „pomoć“. U načelu susvijet ne treba čovjekovu pomoć. Može opstati i bez čovjeka, ali mu je pomoć potrebna jer ga čovjek ugrožava. O živom

5 Uprava grada Greenwich (Connecticut) naručila je rastjerivanje gusaka koje dolaze iz Kanade i onečišćuju plaže i travnjake. Suprotno tome na Tajlandu DJ-i na radio-postaji imitiraju pseći lavež da se psi oraspolože (Jutarnji list, 19. VII. 2006).

svijetu, posebice onom prirodnom – kao vrstama ili jedinkama – brinemo u situaciji kada ih fizički štitimo (od vlastitog uništavanja), pružamo pravnu zaštitu ili brinemo o ekološkim uvjetima u kojima žive.

III. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

1. *Ciljevi istraživanja:* U empirijskom istraživanju postavljena su dva cilja: (a) ispitati odnos prema *pravu na život* živoga svijeta operacionaliziranog kao tri pozicije: biološkog (animalnog) egalitarizma, antropogenog ekscempcionalizma (izuzetosti) i prirodne kompetitivnosti (borba vrsta za opstanak); (b) ispitati *motive čovjekovih postupanja* prema živom svijetu (životinjama i biljkama) operacionaliziranih kao pozicije: dužnost, korisnost (utilitarnost), emotivnost i situacionost. Budući da smo htjeli provjeriti općenit odnos ispitanika prema ovim pozicijama, svaka pozicija zastupljena je u upitniku samo s jednom tvrdnjom.⁶ U nastavku istraživanja svaku poziciju trebalo bi predstaviti kao zaseban instrument.

2. *Ciljevi ovoga priloga:* (a) prikazati rezultate istraživanja 2010., (b) usporediti ih s rezultatima iz 2005. godine i (c) odgovoriti na pitanja: (1) kako ispitanici (studenti) percipiraju pravo živoga svijeta (životinja) u odnosu na pravo čovjeka i (2) koji su dominantni motivi čovjekova ponašanja prema biljkama i životinjama.

3. *Hipoteze:* (1) U okviru prve hipoteze o pravu vrsta na život, sadržane su tri teze u tri tvrdnje: teza o jednakosti (*biološkog egalitarizma*), teza antropocentrizma (*antropogeni ekscempcionalizam*) i teza o borbi vrsta za život (*prirodna kompetitivnost*). Pretpostavili smo da je većina ispitanika sklona je biološkom egalitarizmu, a daleko manji postotak ostalim dvjema spomenutim tezama; (2) Glede čovjekovih *motiva postupanja* prema živom svijetu, pretpostavljamo da najveći postotak ispitanika zastupa motiv dužnosti, a najmanji postotak motiv čovjekove koristi; (3) U razdoblju od 2005. do 2010. doći će do promjena u mišljenju ispitanika na pojedinim tvrdnjama (o pravu vrsta i čovjekovom ponašanju prema živom svijetu) što će se pokazati kao statistički značajne razlike na varijablama (a) o biološkom egalitarizmu, antropocentrizmu i borbi vrsta za opstanak te (b) na tvrdnjama o motivima čovjekova postupanja (etičkim konceptima) prema živom svijetu; (4) Četvrta je hipoteza da će socio-demografska obilježja pokazati statistički značajne povezanosti s varijablama instrumenta.

4. *Instrumenti:* U oba istraživanja (2005. i 2010.) izgrađen je i primijenjen identičan instrument od sedam čestica (tvrdnji). Svakoj tvrdnji pridružena je ordinalna skala slaganja od jedan do pet (1 - uopće se ne slaže, 2 - ne slaže se, 3 - slaže se i ne slaže, 4 - slaže se, 5 - u potpunosti se slaže). Tri tvrdnje su se odnosile na mišljenje o pravima živih vrsta i pravu čovjeka, a četiri na motive čovjekova postupanja (djelovanja). Pridodana su socio-demografska pitanja.

⁶ O rezultatima prethodnih istraživanja vidi u radovima I. Cifrića: „Motivi čovjekovih postupanja prema živom svijetu. *Socijalna ekologija*, 16(1):79-100, 2007; „Pravo na život ili izumiranje“. *Socijalna ekologija*, 16(4):297-319, 2007; Pravo životinjskih vrsta na život. *Sociologija i prostor*, 45(1):3-27, 2007.

5. *Uzorak i provedba istraživanja*: Ispitanici su bili studenti/ce Sveučilišta u Zagrebu na prigodnim uzorcima. U istraživanju 2005. anketirano je 492 ispitanika na pet fakulteta: Filozofski, Fakultet strojarstva i brodogradnje, Katolički bogoslovni fakultet, Prirodoslovno-matematički i Medicinski fakultet (Cifrić, 2007:17). U istraživanju 2010. godine anketirano je 410 studenata/ica na: Filozofskom, Fakultetu strojarstva i brodogradnje, Prehrambeno biotehnoškog, Edukacijsko-rehabilitacijskom, Farmaceutsko-biokemijskom, Ekonomskom fakultetu te Hrvatskim studijima. Izabrani su fakulteti na kojima je bilo moguće organizirati istraživanje. U istraživanja je korištena metoda ankete, a provedba je bila kolektivnim anketiranjem.⁷

S obzirom na prigodne uzorke i različite fakultete rezultati su indikativni i služe kao uvid u razmišljanje ispitanika.

6. *Statistička obrada*: Podaci su obrađeni u statističkom paketu SPSS. Primijenjena je univarijatna statistika (postoci), bivarijatna (Pearsonove korelacije, t-test za nezavisne uzorke i jednosmjerna analiza varijance) i multivarijatna analiza (faktorska analiza pod komponentnim modelom uz GK kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora).⁸

IV. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

1. Pregled rezultata u 2010. godini

Prve tri tvrdnje u konceptualnom smislu, ali reducirano, odnose se na *biološki egalitarizam*, *antropološki ekscenacionalizam (antropocentrizam)* i *borbu vrsta za opstanak*. Ostale četiri tvrdnje signiraju nekoliko etičkih pozicija: deontološku etiku, etiku koristi (utilitarističku), etiku sućuti i etiku situacije (etički relativizam).

Najveći postotak ispitanika izražava *slaganje* s trima tvrdnjama: tvrdnjom 1 - o jednakosti životinjskih vrsta u pravu na život s pravom čovjeka na život (73,4%), tvrdnjom 4 - o čovjekovoj etičkoj dužnosti da vodi brigu o životinjama i biljkama (86,3%) i znatno manji postotak s tvrdnjom 6 - o emotivnom postupanju prema životu životinja i biljaka (49,0%). S druge strane najveći postotak ispitanika izražava *neslaganje* također s tri tvrdnje: tvrdnjom 2 - o većem pravu čovjeka na život od ostaloga živog svijeta (59,8%), tvrdnjom 5 - o brizi za živi svijet iz koristoljublja (72,7%), te znatno manji postotak s tvrdnjom 7 - o čovjekovoj brizi uvjetovanoj situacijom (45,6%).

Rezultati također pokazuju da je relativno visok postotak ispitanika koji dvoje (slaže se i ne slaže) o odgovoru. Oni nisu sigurni bi li se složili ili ne s postavljenim tvrdnjama. Najveći postotak takvih „nesigurnih“ ispitanika je u odgovorima na tvrdnju 3 - o borbi vrsta za opstanak (39,3%), tvrdnju 6 - o emotivnom postupanju prema živom svijetu (38,3%) i tvrdnju 8 - o čovjekovoj situacijskoj reakciji (31,5%).

⁷ Zahvaljujemo kolegama i kolegicama koji su pomogli u anketiranju: dr. sc. Nikša Dubreta, dr. sc. Vera Turković i dr. sc. Jasmina Lažnjak, a u 2010. dr. sc. Ivan Markešić, dr. sc. Živka Staničić i dr. sc. Zdenka Damjanić.

⁸ Za unos podataka zahvaljujemo Zrinki Čupić, diplomiranoj sociologinji (za 2005.) a za korisne sugestije pri obradi i interpretaciji rezultata Kseniji Klasnić, znanstvenoj novakinji.

Tablica 1 – Distribucije postotaka o pravima živog svijeta i čovjekova odnosa 2010. (u %)

TVRDNJE		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1.	Svaka životinjska vrsta ima <i>jednako</i> pravo na život kao i čovjek	2,2	7,1	17,3	35,6	37,8
2.	Čovjek ima <i>veće</i> pravo na život od životinjskih vrsta	24,9	34,9	21,2	14,6	4,4
3.	Svaka vrsta ima toliko prava koliko si <i>izbori</i> u odnosu na druge vrste	7,6	30,2	39,3	17,8	5,1
4.	Čovjekova je <i>etička dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	1,0	2,9	9,8	46,8	39,5
5.	Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih <i>koristi</i>	21,2	51,5	17,3	5,4	4,6
6.	Prema životu biljaka i životinja čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	2,4	10,2	38,3	36,8	12,2
7.	Prema biljkama i životinjama čovjek se treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	8,0	37,6	31,5	20,0	2,9

* 1 – uopće se ne slaže, 2 – ne slaže se, 3 – slaže se i ne slaže, 4 – slaže se, 5 – u potpunosti se slaže

Tablica 2 – Grupirani rezultati po varijablama u 2010. (u %)

TVRDNJE		Ne slaže se (1+2)	Slaže i ne slaže (3)	Slaže se (4+5)
1.	Svaka životinjska vrsta ima <i>jednako</i> pravo na život kao i čovjek	9,3	17,3	73,4
2.	Čovjek ima <i>veće</i> pravo na život od životinjskih vrsta	59,8	21,2	19,0
3.	Svaka vrsta ima toliko prava koliko si <i>izbori</i> u odnosu na druge vrste	37,8	39,3	22,9
4.	Čovjekova je <i>etička dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	3,9	9,8	86,3
5.	Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih <i>koristi</i>	72,7	17,3	10,0
6.	Prema životu biljaka i životinja čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	12,7	38,3	49,0
7.	Prema biljkama i životinjama čovjek se treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	45,6	31,5	22,9

U tablici 3 navedeni su grupirani rezultati po varijablama i godinama istraživanja u tri kategorije: „ne slaže se“ (1+2), „slažem se i ne slažem“, odnosno „nesiguran sam u odgovoru“ (3) i „slažem se“ (4+5). U tablicu su uvršteni i rezultati istraživanja 2007. godine samo radi ukazivanja na sličnost s rezultatima 2005. i 2010. O njima je prethodno referirano (Cifrić, 2007:297-319).

Tablica tendencijski pokazuje veoma slične rezultate u trima istraživanjima u razmaku od nekoliko godina. To upućuje na mogućnost malih razlika u odgovorima ispitanika u

2005. i 2010. godini, ali ne isključuje postojanje statistički značajnih razlika, kako je to postavljeno u hipotezi (Vidi: Metodologija istraživanja).

Tablica 3 – Grupirani rezultati po varijablama i godinama: 2005., 2007. i 2010.

TVRDNJE		(1+2)	(3)	(4+5)	Godina
1.	Svaka životinjska vrsta ima <i>jednako</i> pravo na život kao i čovjek	24,8	17,1	56,1	2005.
		7,9	16,4	75,6	2007.
		9,3	17,3	73,4	2010.
2.	Čovjek ima <i>veće</i> pravo na život od životinjskih vrsta	49,0	18,5	32,5	2005.
		66,7	17,5	15,9	2007.
		59,8	21,2	19,0	2010.
3.	Svaka vrsta ima toliko prava <i>koliko</i> si <i>izbora</i> u odnosu na druge vrste	53,9	25,6	20,6	2005.
		43,9	42,8	13,4	2007.
		37,8	39,3	30,1	2010.
4.	Čovjekova je <i>etička dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	3,6	8,9	87,2	2005.
		2,6	9,5	87,9	2007.
		3,9	9,8	86,3	2010.
5.	Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih <i>koristi</i>	76,2	14,8	8,9	2005.
		75,7	15,9	8,5	2007.
		72,7	17,3	10,0	2010.
6.	Prema životu biljaka i životinja čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	22,5	33,9	43,7	2005.
		13,8	39,4	46,8	2007.
		12,6	38,3	49,0	2010.
7.	Prema biljkama i životinjama čovjek se treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	34,5	30,5	35,0	2005.
		44,4	36,0	19,6	2007.
		45,6	31,5	22,9	2010.

N = 492 (2005); N = 189 (2007); N = 410 (2010)

2. Usporedba rezultata 2005. i 2010.

Tablica 4 – Značajne razlike na varijablama 2005. i 2010. (t-test, $p < 0,05$)

Tvrđnje o pravu na život	2005. god.		2010. god.		t df = 409	p	>/<
	M	SD	M	SD			
1. Svaka životinjska vrsta ima <i>jednako</i> pravo na život kao i čovjek	3,57	1,20	4,00	1,02	-5,600	<0,001	2005<2010
2. Čovjek ima <i>veće</i> pravo na život od životinjskih vrsta	2,67	1,30	2,39	1,14	3,306	<0,001	2005>2010
3. Svaka vrsta ima toliko prava koliko si <i>izbora</i> u odnosu na druge vrste	2,56	1,06	2,83	0,98	-3,794	<0,001	2005<2010

Tvrdnje o motivima čovjekovih postupaka		2005. god.		2010. god.		t df = 409	p	>/<
		M	SD	M	SD			
4.	Čovjekova je etička <i>dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	4,24	2,10	4,21	0,81	0,275	0,783	Nema statistički značajne razlike
5.	Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih <i>koristi</i>	2,08	0,88	2,21	0,99	0,275	0,052	Nema stat. značajne razlike
6.	Prema životu biljaka i životinja čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	3,29	1,00	3,46	0,92	0,275	0,011	2005<2010
7.	Prema biljkama i životinjama čovjek se treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	3,03	1,03	2,72	0,97	0,275	<0,001	2005>2010

Prve tri tvrdnje (t. 1, t. 2, i t. 3) odnose se na testiranje statistički značajnih razlika aritmetičkih sredina (t-test za nezavisne uzorke) u odgovorima o biološkom egalitarizmu, antropocentrizmu i borbi vrsta u 2005. i 2010. godini. Rezultati pokazuju da postoje statistički značajne razlike na sve tri tvrdnje. *Biološki egalitarizam* (t. 1) i *borbu vrsta* (t. 3) statistički značajno više prihvaćaju ispitanici u 2010. godini. Ispitanici više zastupaju tvrdnju o jednakim pravima na život životinjskih vrsta i čovjeka, ali ostvarivanje tih prava ovisi o njihovoj sposobnosti (borbi za opstanak) da ih ostvare. Jasno je da je čovjek (s obzirom na njemu raspoloživa sredstva – kulturu) u poziciji da ostvari više prava na život u odnosu na sve druge vrste. Glede *antropocentrizma* (t. 2), u 2005. godini ispitanici se statistički značajno više slažu s tvrdnjom da čovjek ima veće pravo na život, nego ispitanici u 2010. Taj rezultat znači indiciju o smanjivanju antropocentričnog stajališta u razdoblju od pet godina.

Ostale četiri tvrdnje (t. 4, t. 5, t. 6 i t. 7) reprezentiraju motive čovjekovih postupanja prema živom svijetu. Rezultati testiranja pokazuju da kod tvrdnje (t. 4) o etičkoj dužnosti (deontologija) i koristi (t. 5) nema statistički značajne razlike u slaganju s tim motivom između 2005. i 2010. godine. Statistički značajne razlike utvrđene su na ostalim dvjema tvrdnjama. U 2005. ispitanici statistički značajno više prihvaćaju reagiranje ovisno o situaciji (t. 7) kao motiv ponašanja prema živom svijetu, a u 2010. više emotivno postupanje.

Glede instrumenta (svih sedam tvrdnji) rezultati su pokazali da su u 2005. godini u odnosu na 2010. godinu, statistički značajno više prihvaćene bile samo dvije tvrdnje a koje se odnose na aspekt antropocentričnost (t. 2) i situaciju (t. 7). Objе tvrdnje idu u prilog čovjekove prednosti u odnosu na ostali živi svijet: čovjeku se priznaje veće pravo na život i sloboda izbora da reagira prema vlastitom nahođenju (situaciji). Rezultati također dopuštaju zaključak da je u razdoblju između 2005. i 2010. došlo do povećanja

(prihvaćanja) biološkog egalitarizma, emotivnosti, antropocentričnosti i utilitarnosti. Zanimljivo je to da nije utvrđena statistički značajna razlika na tvrdnji o etičkoj dužnosti (deontologija) kao motivu čovjekova postupanja prema živom svijetu. Tijekom pet godina odnos je ostao nepromijenjen, a najveće prosječne vrijednosti (4,24 i 4,21) baš su na ovoj tvrdnji u odnosu na sve ostale tvrdnje (Tablica 3).

3. Faktorska struktura 2005. i 2010.

Faktorska analiza pod komponentnim modelom uz GK kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora utvrdila je dva faktora s visoko koreliranim varijablama s faktorima (Tablica 4).

Na *prvom faktoru* (2010) nalaze se tri visoko korelirane varijable (1, 2 i 6) a pokazuju *izrazito antropocentričnu usmjerenost* i čovjekovu „izuzetost“ (exemptionism) iz prirode: životinjske vrste nemaju jednako pravo na život kao i čovjek, čovjek ima veće pravo od životinjskih vrsta prema kojima ne treba emotivno postupati.

Na *drugom faktoru* (2010) su tri varijable koje predstavljaju *prirodnu kompetitivnost* vrsta (t. 3), motive čovjekove koristi (t. 5) i situacije (t. 7), tj. *indicira borbu* vrsta za opstanak. Napominjemo da je četvrta varijabla (t. 4) podjednako korelirana s oba faktora. To bi u ovom slučaju značilo da čovjek nema etičku dužnost voditi brigu o životu životinja. (Isključenjem ove varijable iz statističke obrade dobiva se struktura faktora slična postojećoj.)

Prvi faktor smo nazvali *antropocentrična usmjerenost*, a drugi *usmjerenost na prirodnu kompetitivnost*. Korelacija između faktora je pozitivna i slabe do umjerene jačine ($r = 0,355$), što znači da faktori nisu međusobno neovisni. Varijable iz koncepta „prava vrsta“ i koncept „motiva čovjekova postupanja“ ne tvore zasebne faktore, nego se nalaze na oba faktora. Iz toga se može zaključiti da je shvaćanje prava vrsta na život (uključujući i čovjeka) neodvojivo od motiva postupanja prema živom svijetu, odnosno da je usmjerenost prema antropocentrizmu povezana s usmjerenošću na prirodnu kompetitivnost.

Tablica 5 - Faktori o pravu vrsta na život i čovjekovih postupaka u 2010. godini*

TVRDNJE		F1	F2
1.	Svaka životinjska vrsta ima <i>jednako</i> pravo na život kao i čovjek	-,834	-,295
2.	Čovjek ima <i>veće</i> pravo na život od životinjskih vrsta	,829	,242
6.	Prema životu biljaka i životinja čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	-,611	-,191
4.	Čovjekova je etička <i>dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	-,454	-,392
3.	Svaka vrsta ima toliko prava koliko si <i>izbori</i> u odnosu na druge vrste	,200	,774
5.	Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih <i>koristi</i>	,223	,764
7.	Prema biljkama i životinjama čovjek se treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	,465	,650

*Faktori objašnjavaju 52,91% varijance

U 2005. godini faktorskom analizom utvrđena su također dva faktora. Na prvom su korelirane tri (t. 1, t. 2, t. 6), od kojih prva i šesta negativno. Na drugom su korelirane četiri varijable (t. 5, t. 7, t. 4 i t. 3).

Tablica 6 - Faktori o pravu vrsta i čovjekovih postupaka za 2005. godinu*

TVRDNJE		F1	F2
1.	Svaka životinjska vrsta ima <i>jednako</i> pravo na život kao i čovjek	-,876	-,255
2.	Čovjek ima <i>veće</i> pravo na život od životinjskih vrsta	,851	,243
6.	Prema životu biljaka i životinja čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	-,590	-,191
5.	Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih <i>koristi</i>	,346	,727
7.	Prema biljkama i životinjama čovjek se treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	,230	,628
4.	Čovjekova je <i>etička dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	,037	-,600
3.	Svaka vrsta ima toliko prava koliko si <i>izbori</i> u odnosu na druge vrste	,347	,587

*Faktori objašnjavaju 51,087% varijance.

Korelacija između faktora u 2005. godini je također pozitivna i niska ($r = 0,277$), niža od korelacije faktora u 2010. godini.

Usporedimo li faktorske strukture u 2005. i 2010. godini, uočavamo sličnu strukturu varijabli na faktorima. Na prvom faktoru (F1) u 2005. godini visoko su korelirane sljedeće varijable: 1, 2 i 6, a u 2010. visoko su korelirane varijable: 1, 2, i 6. Na drugom faktoru (F2) u 2005. korelirane su varijable: 5, 7, 4 i 3, a u 2010. godini varijable 3, 5 i 7. To pokazuje da se nije promijenila struktura faktora u oba istraživanja (2005. i 2010.) osim što je t. 4 u 2005. gotovo isključivo korelirana samo s F2, a u 2010. podjednako s F1 i F2.

4. Statistička značajnost razlika s obzirom na socio-demografska obilježja 2010.

4.1 Spol

Iz Tablice 7 vidljivo je da postoje statistički značajne razlike po spolu na četiri (od sedam) varijabli. Glede prava životinjskih vrsta i čovjeka na život, žene u odnosu na muškarce statistički značajnije više prihvaćaju jednaka prava – biološki (animalni) egalitarizam (t. 1), a glede postupanja prema živom svijetu čovjekovu etičku dužnost (t. 4) i emotivnost (t. 6). Muški statistički značajno više prihvaćaju tvrdnju da čovjek ima veća prava od ostalih vrsta - antropocentričnost (t. 2).

Tablica 7 - Korelacija odnosa prema živom svijetu i spola u 2010.

TVRDNJE		F (1, 408)	p	SPOL	M	>/<
1.	Svaka životinjska vrsta ima <i>jednako pravo</i> na život kao i čovjek	11,7	0,001	Ženski	4,09	Ženski>Muški
				Muški	3,68	
2.	Čovjek ima <i>veće pravo</i> na život od životinjskih vrsta	4,94	0,027	Ženski	2,32	Muški>Ženski
				Muški	2,62	
4.	Čovjekova je etička <i>dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	12,75	0,000	Ženski	4,28	Ženski>Muški
				Muški	3,94	
6.	Prema životu biljaka i životinja čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	12,13	0,001	Ženski	3,54	Ženski>Muški
				Muški	3,17	

4. 2 Fakultet

S obzirom na fakultet, utvrđene su statistički značajne razlike u prosjecima po spolu na četiri varijable: t. 1, t. 3, t. 5 i t. 7 (Tablica 7).

- (1) Najveće značajne razlike utvrđene su između Hrvatskih studija i Ekonomskog fakulteta koji su skloniji biološkom (animalnom) egalitarizmu (tvrdnja 1) od ispitanika sa strojarstva i brodogradnje.
- (2) Na tvrdnji br. 3 utvrđene su dvije skupine značajnih razlika: (a) najveće su razlike između ispitanika Prehrambeno-biotehnološkog i Fakulteta strojarstva i brodogradnje, koji su više skloni ovoj tvrdnji u odnosu na ispitanike Hrvatskih studija i (b) između ispitanika Prehrambeno-biotehnološkog fakulteta, koji su također skloniji ovoj tvrdnji, i Filozofskog fakulteta. Ispitanici s Prehrambeno-biotehnološkog fakulteta i Fakulteta strojarstva i brodogradnje skloniji su prihvatiti tvrdnju o pravu vrsta na temelju njihove konkurencije s drugim vrstama.
- (3) Glede utilitarnosti (t. 5) utvrđene su najveće značajne razlike između ispitanika Fakulteta strojarstva i brodogradnje, koji su skloniji ovoj tvrdnji od ispitanika Hrvatskih studija, Edukacijsko-rehabilitacijskog i Filozofskog fakulteta. Čovjekova korist kao motiv postupanja prema biljkama i životinjama značajno je više prisutna kod ispitanika Fakulteta strojarstva i brodogradnje.
- (4) Situaciji kao motivu (t. 7) više su skloniji ispitanici Fakulteta strojarstva i brodogradnje u odnosu na ispitanike Hrvatskih studija i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Tablica 8 – Korelacija varijabli odnosa prema živom svijetu i pripadnost fakultetu u 2010.

TVRDNJE	F (7,402)	P	FAKULTETI	M	P	>/<
1. Svaka životinjska vrsta ima jednako pravo na život kao i čovjek	3,09	0,004	Hrvatski studiji	4,19	0,044	Hrvatski studiji i Ekonomski fakultet > Strojarsvo i brodogradnja
			Strojarsvo i brodogradnja	3,61		
			Strojarsvo i brodogradnja	3,61		
			Ekonomski fakultet	4,24		
3. Svaka vrsta ima toliko prava koliko si izbori u odnosu na druge vrste	5,14	<0,001	Hrvatski studiji	2,40	<0,001	Prehrambeno – biotehno. , Strojarsvo i brodogradnja > Hrvatski studiji;
			Prehrambeno – biotehno.ški	3,34		
			Hrvatski studiji	2,40		
			Strojarsvo i brodogradnja	3,17		
			Prehrambeno – biotehno.ški	3,34		
			Filozofski fakultet	2,74		
5. Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih koristi	4,16	<0,001	Hrvatski studiji	1,96	<0,001	Strojarsvo i brodogradnja > Hrvatski studiji, Edukacijsko – rehabilitac. i Filozofski fakultet
			Strojarsvo i brodogradnja	2,76		
			Edukacijsko – rehabilitacijski	2,11		
			Strojarsvo i brodogradnja	2,76		
			Filozofski fakultet	2,05		
			Strojarsvo i brodogradnja	2,76		
7. Prema biljkama i životinjama čovjek se treba odnositi ovisno o situaciji	2,71	0,009	Hrvatski studiji	2,49	0,015	Strojarsvo i brodogradnja > Hrvatski studiji i Edukacijsko – rehabilitac.
			Strojarsvo i brodogradnja	3,09		
			Edukacijsko – rehabilitacijski	2,45		
			Strojarsvo i brodogradnja	3,09		
					0,022	

4.3 Socijalnoekološke orijentacije

Zanimalo nas je postoji li povezanost između socijalnoekoloških orijentacija i tvrdnji (varijabli) o pravima vrsta na život i čovjekovu postupanju prema živom svijetu. Prethodno navodimo osnovne podatke iz istraživanja o orijentacijama ispitanika u 2005. i 2010. godini.

Temeljem rezultata dosadašnjih istraživanja socijalnoekoloških orijentacija (Cifrić, 1990:226; 2004:238-239, 2007:164-165; Kufirin, 1996), u ovom istraživanju korištena je po jedna tvrdnja (varijabla) koja se pokazala „reprezentativnom“ za jednu od triju orijentacija (antropocentrizam, tehnocentrizam i ekocentrizam). Tako su odabrane tri najrelevantnije tvrdnje koje indiciraju antropocentričnu (t. 1), tehnocentričnu (t. 2) i ekocentričnu (t. 3) orijentaciju.

U Tablici 9 navedeni su rezultati za 2005. i 2010. godinu. Pitanje je bilo različito formulirano u tima dvama istraživanjima, što treba uzeti u obzir prilikom interpretacije rezultata u tablici. Oni su na razini informacije. U 2005. godini ispitanici su se izjašnjavali za svaku tvrdnju ponaosob, a u 2010. birali su jednu od tri ponuđene tvrdnje koja im je najprihvatljivija.⁹ U 2005. godini najveći postotak ispitanika ne prihvaća antropocentrizam (87,8%), a prihvaća ekocentrizam (70,1%). U 2010. godini najveći postotak ispitanika (81,2%) opredijelio se za ekocentrizam. Dakle, oba istraživanja su pokazala da veoma velik postotak ispitanika prihvaća ekocentrizam, a veoma mali antropocentrizam.

Tablica 9 – Pregled rezultata za 2005. i 2010. (%)

Tvrdnje		2005. god.			2010. god.
		Ne slaže se (1+2)	Nesiguran (3)	Slaže se (4+5)	Koja vam je od navedenih tvrdnji najprihvatljivija?
1.	Čovjek je apsolutni gospodar prirode i prema njoj se može odnositi po vlastitoj volji	87,8	3,7	8,6	2,4
2.	Suvremena tehnika ima mnogo više pozitivnih nego negativnih osobina	23,4	42,9	33,7	16,3
3.	Čovjek je samo jedno od prirodnih bića i mora se pokoravati zakonima prirode	12,4	17,5	70,1	81,2

⁹ U 2005. godini stupanj slaganja s navedenim tvrdnjama: (1) „uopće se ne slažem“, (2) „ne slažem se“, (3) „slažem se i ne slažem“, (4) „slažem se“, (5) „u potpunosti se slažem“. U 2010. godini pitanje je bilo: „Koja Vam je od navedenih tvrdnji najprihvatljivija?“.

Tablica 10 – Korelacija odnosa prema živom svijetu i socijalnoekološke orijentacije 2010.

TVRDNJE	F (2, 407)	p	SOCIJALNO – EKOLOŠKE ORIJENTACIJE	M	p	>/<
1. Svaka životinjska vrsta ima jednako pravo na život kao i čovjek	12,84	<0,001	Antropocentrizam	2,90	<0,001	Ekocentrizam > Antropocentrizam i Tehnocentrizam
			Ekocentrizam	4,11		
			Tehnocentrizam	3,63		
			Ekocentrizam	4,11		
2. Čovjek ima veće pravo na život od životinjskih vrsta	12,31	<0,001	Antropocentrizam	3,60	<0,001	Antropocentrizam i Tehnocentrizam > Ekocentrizam
			Ekocentrizam	2,27		
			Tehnocentrizam	2,79		
			Ekocentrizam	2,27		
4. Čovjekova je etička dužnost voditi brigu o životu životinja i biljaka	3,64	0,027	Antropocentrizam	3,60	0,038	Antropocentrizam < Ekocentrizam
			Ekocentrizam	4,25		
5. Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih koristi	17,68	<0,001	Antropocentrizam	3,90	<0,001	Antropocentrizam > Tehnocentrizam i Ekocentrizam
			Tehnocentrizam	2,34		
			Antropocentrizam	3,90		
			Ekocentrizam	2,13		
6. Prema životu biljaka i životinja čovjek treba emotivno postupati	3,72	0,025	Tehnocentrizam	3,22	0,048	Ekocentrizam > Tehnocentrizam
			Ekocentrizam	3,52		
7. Prema biljkama i životinjama čovjek se treba odnositi ovisno o situaciji	7,21	<0,001	Antropocentrizam	3,60	0,006	Antropocentrizam > Ekocentrizam
			Ekocentrizam	2,65		

Zanimalo nas je postoji li povezanost socijalnoekoloških orijentacija i navedenih tvrdnji, odnosno postoje li statistički značajne razlike između skupina ispitanika (orijentacija). Na šest od sedam tvrdnji (osim druge) utvrđene su statistički značajne razlike između triju skupina: antropocentrista, tehnocentrista i ekocentrista (Tablica 10).

Prvoj tvrdnji značajno su skloniji ekocentristi u odnosu na antropocentriste i tehnocentriste. *Trećoj* tvrdnji skloniji su antropocentristi i tehnocentristi u odnosu na ekocentriste. *Četvrtoj* tvrdnji značajno su skloniji antropocentristi u odnosu na ekocentriste. *Petoj* tvrdnji skloniji su antropocentristi u odnosu na tehnocentriste i ekocentriste. *Šestoj* tvrdnji skloniji su ekocentristi u odnosu na tehnocentriste, a *sedmoj* tvrdnji skloniji su antropocentristi od ekocentrista.

Ovi rezultati pokazuju (a) značajno veću sklonost ekocentrista prema biološkom (animalnom) egalitarizmu (t.1) i emotivnom postupanju – etici sućuti prema biljkama i životinjama (t. 6); (b) značajno veću sklonost antropocentrista većem čovjekovom pravu na život (t. 2), a od motiva postupanje iz dužnosti (t. 4), koristi (t. 5) i situaciji.

4. 4 Političke orijentacije

U istraživanju smo provjerili postoje li statistički značajne povezanosti između sklonosti političke orijentacije (samopozicioniranosti ispitanika „lijevo“, „centar“ i „desno“) i navedenih sedam tvrdnji na instrumentu.

Najprije prikazujemo rezultate samoopredjeljenja u 2005. i 2010. godini.

U istraživanju 2005. godine političko samoopredjeljenje „lijevo“, „centar“ i „desno“ izrazio je podjednak postotak ispitanika (između 32,7% i 34,3%). U 2010. godini struktura je bitno drugačija. Najmanji postotak sklon je sebe svrstati na „političku desnicu“ (13,4%), a najveći postotak (37,1%) sebe svrstava u „politički centar“. U proteklih pet godina, kako pokazuju podaci, dogodio se pomak prema „političkom centru“ (Tablica 10). Također je impozantan podatak da 49,5% ispitanika sebe smatra „apolitičnim“.

Tablica 11 - Pregled rezultata u 2005. i 2010. (%)

POLITIČKE ORIJENTACIJE		2005.	2010.
	Lijevo	32,7	27,3
	Centar	34,3	37,1
	Desno	32,9	13,4
	Apolitični	-*	49,5

* U istraživanju 2005. nije bila kategorija „apolitični“

Samo na dvije tvrdnje utvrđene su skupine s najvećim razlikama u prosjecima. Biološkom (animalnom) egalitarizmu (jednaka prava na život svih vrsta kao i čovjeka – t. 1) skloniji su ispitanici koji sebe svrstavaju u političke orijentacije „lijevo“ i „centar“ u odnosu na ispitanike političke orijentacije „desno“.

Antropocentričnoj orijentaciji (da čovjek ima veće pravo na život od ostalih vrsta – t. 2) skloniji su ispitanici koji sebe svrstavaju u orijentaciju „politički desno“ u odnosu na ispitanike koji se svrstavaju na „političku ljevicu“ ili „politički centar“ (Tablica 11).

Tablica 12 – Korelacija varijabli odnosa prema živom svijetu i političkih orijentacija u 2010.

TVRDNJE		F (2, 489)	p	POLIT. ORIJENT.	M	p	>/<
1.	Svaka životinjska vrsta ima jednako pravo na život kao i čovjek	10,919	<0,001	Desno	3,19	<0,001	Lijevo, Centar > Desno
				Lijevo	3,73		
				Desno	3,19	<0,001	
				Centar	3,72		
2.	Čovjek ima veće pravo na život od životinjskih vrsta	12,481	<0,001	Desno	3,13	<0,001	Desno > Lijevo, Centar
				Lijevo	2,45		
				Desno	3,13	<0,001	
				Centar	2,59		

4. 5 Religioznost

Postoji li povezanost između samoprocjene religioznosti i prava na život i postupanja prema živom svijetu?

Rezultati istraživanja 2010. pokazali su da je oko četvrtine ispitanika (25,6%) religiozno u skladu s crkvenim učenjem dok je najveći postotak religiozan „na svoj način“ (46,1%). To znači da je kod ispitanika značajno prisutna „privatizacija“ i „individualizacija religioznosti“ (Luckmann, 1999), odnosno „dualizacija“ (Campiche, 2004) religije. Ta činjenica utvrđena je u domaćim istraživanjima.¹⁰ Nešto preko 20% nije religiozno, a od takvih je veoma mali postotak (4,9%) protivnika vjere, dok je 7,8% „nesigurno“ u svoju religioznost.

Tablica 13 – Pregled rezultata religioznosti u 2005. i 2010. (%)*

RELIGIOZNOST	Samoprocjena religioznosti	2010.
	Religiozan sam u skladu s učenjem moje Crkve	25,6
	Religiozan sam na svoj način	46,1
	Nisam siguran jesam li ili nisam religiozan	7,8
	Nisam religiozan	15,6
	Protivnik sam vjere	4,9

* U istraživanju 2005. godine religioznost nije bila zastupljena kao posebno pitanje.

10 Nikodem navodi rezultate istraživanja u hrvatskom društvu za četiri godine, koji pokazuju da je u religijskoj samoidentifikaciji kao odgovor „Religiozan sam na svoj način“ navelo 53,3% ispitanika (1997), 42,2% ispitanika (2004) i 41,6% ispitanika (2010). godine (Nikodem, 2011:14).

U skladu s gore postavljenim pitanjem, utvrdili smo statističku značajnost razlika u sklonosti oblika religioznosti i postavljenih tvrdnji. Statistički značajna razlika utvrđena je samo na jednoj tvrdnji koja govori o motivu koristi za čovjeka u postupanju prema biljkama i životinjama (t. 5). Najveća značajna razlika u sklonosti prema ovoj tvrdnji utvrđena je između skupine ispitanika „religioznih u skladu s učenjem njihove Crkve“ (koji su skloniji ovoj tvrdnji) i onih koji nisu religiozni.

Tablica 14 - Korelacija varijabli odnosa prema živom svijetu i religioznosti u 2010.

TVRDNJE	F (4,405)	P	RELIGIOZNOST	M	P	>/<
5. Za život biljaka i životinja čovjek se treba brinuti toliko koliko ima od njih koristi	2,61	0,035	Religiozan sam u skladu s učenjem moje crkve	2,41	0,04	Religiozan u skladu s učenjem moje Crkve > Nisam religiozan
			Nisam religiozan	1,95		

Tablica 15 – Ukupni pregled obilježja značajnih sklonosti po tvrdnjama u 2010.

	Tvrdnje	Spol	Fakulteti	Soc.-ekol. orijentacija	Politička orijentacija	Religiozna orijentacija
1.	Svaka vrsta ima jednako pravo	Ženski	Hrvatski studiji, Ekonomija	ekocentr.	Lijevo, Centar	-
2.	Č. ima veće pravo	Muški	-	antropoc., tehnocent.	Desno	-
3.	Vrsta ima prava koliko sama izbori	-	Prehrambeno-biotehnoški, Strojarstvo	-	-	-
4.	Dužnost	Ženski	-	antropoc.	-	-
5.	Korist	-	Strojarstvo	antropoc	-	U skladu s učenjem Crkve
6.	Emotivnost	Ženski	-	ekocentr.	-	-
7.	Situacija	-	Strojarstvo	antropoc.	-	-

(a) *Animalnom egalitarizmu* značajno su sklonije žene, ispitanici sa Hrvatskih studija i Ekonomskog fakulteta, ispitanici koji prihvaćaju ekocentričnu orijentaciju, te ispitanici politički samopozicionirani „lijevo“ i „centar“.

(b) *Antropogenom ekscjepcionalizmu* značajno skloniji muški, ispitanici antropocentrično i tehnocentrično orijentirani i samopozicionirani politički „desno“.

(c) *Prirodnoj kompetitivnosti* (borba vrsta za opstanak) skloniji su ispitanici Prehrambeno-biotehnološkog (PBT) fakulteta.

(d) *Motivu dužnosti* u čovjekovu postupanju sklonije su ženske i antropocentrično orijentirani ispitanici.

(e) *Motivu koristi* u postupanju skloniji su ispitanici sa Strojarsko-brodograđevnog fakulteta, antropocentrično orijentirani i religiozni u skladu s crkvenim učenjem.

(f) *Motivu emotivnosti* u čovjekovom postupanju sklonije su žene i ekološki orijentirani ispitanici.

(g) *Motivu situacije* skloniji su ispitanici sa Strojarsko-brodograđevnog fakulteta i antropocentrično orijentirani ispitanici.

ZAKLJUČNO

Provedena su dva empirijska istraživanja (2005. i 2010.) na prigodnim uzorcima studenata na nekoliko fakulteta na Sveučilištu u Zagrebu i uspoređeni rezultati. Postavljeno je nekoliko hipoteza. Prezentirani rezultati dopuštaju nekoliko zaključnih riječi.

1. Prvom hipotezom (H1) o pravu vrsta na život (tvrdnje 1-3), pretpostavili smo da velika većina ispitanika prihvaća jednako pravo na život vrsta kao i čovjeka (*biološki/animalni egalitarizam*), a da znatno manji postotak ispitanika prihvaća antropocentrizam (*antropogeni ekscjepcionalizam*) ili borbu vrste za opstanak (*prirodna kompetitivnost*). Jednaka prava na život vrsta kao i čovjeka prihvaća 73,4% ispitanika, veće čovjekovo pravo na život 19,0%, a 22,9% ispitanika da vrste imaju prava toliko–koliko si izbere. Hipoteza je potvrđena (Tablica 1 i 2).

2. Drugom hipotezom (H2) tvrdili smo da najveći postotak ispitanika prihvaća kao motiv etičku dužnost (t. 4), a najmanji čovjekovu korist (t. 5). I ova hipoteza se pokazala točna i potvrđena je. Postupanje prema živom svijetu iz dužnosti prihvaća 86,3%, a iz koristi 10,0 % ispitanika. Emotivnost kao motiv zastupljena je kod 49% ispitanika, a situacije (etika situacije - relativizam) 22,9% ispitanika (Tablica 2).

3. Treća hipoteza odnosila se na usporedbu rezultata istraživanja 2005. i 2010. godine. Njome se tvrdilo da će između 2005. i 2010. doći do promjene, što će se pokazati u testovima. Testiranjem razlika aritmetičkih sredina, pokazalo se da u dvije tvrdnje (t. 4 i t. 5) nema statistički značajnih razlika, tj. promjena mišljenja ispitanika između jednog i drugog istraživanja (Tablica 4).

U 2010. u odnosu na 2005. godinu, postoje statistički značajne razlike u mišljenju ispitanika. Statistički značajno više se prihvaćaju tvrdnje 1, 3 i 6. U 2005. godini značajno se više prihvaćaju tvrdnje 2 i 7.

Biološki (animalni) egalitarizam (t. 1) i borba vrsta za život (t. 3) i emotivnost u postupanju prema živom svijetu (t. 6) značajno su izraženiji u 2010. godini. Ovo shvaćamo kao stajalište koje u načelu prihvaća jednaka prava vrsta na život (biološki/animalni egalitarizam), ali istodobno u postupanju prema živom svijetu izražena je čovjekova korist i emotivnost. Ako bismo to uopćili i shvatili kao razinu ekološke osviještenosti (svijesti) tada je nedvojbeno da su prihvaćena prava vrsta i potreba za emotivnim od-

nosom. Stvarnost je takva da ne eliminira čovjekovu korist u odnos prema biljnim i životinjskim vrstama.

Veće čovjekovo pravo na život (t. 2) i njegovo postupanje prema živom svijetu ovisno o situaciji (t. 7) značajno su više izraženi u 2005. godini. To ukazuje na postojanje antropocentričnosti i etičke relativnosti u 2005. u odnosu na 2010. godinu, a znači smanjenje (opadanje) antropocentrizma i etičkog relativizma u 2010.

Ova hipoteza je također potvrđena (u pozitivnom smislu), iako promjene nisu jednosmjerne. Naime, kod nekih tvrdnji nije došlo do promjena (t. 2 i t. 7) u odnosu na 2005. godinu.

4. Primjenom faktorske analize pod komponentnim modelom uz GK kriterij za zastavljanje ekstrakcije faktora, dobivena su dva faktora: antropocentrična usmjerenost i kompetitivna usmjerenost s visoko koreliranim varijablama na faktorima. Usporedba faktora pokazala je da je njihova struktura u 2010. u odnosu na 2005. godinu ostala slična (Tablica 5 i 6).

5. Glede socio-demografskih obilježja utvrđene su statistički značajne razlike u sklonosti pojedinih skupina ispitanika prema pojedinim tvrdnjama (Tablica 15).

Zaključno se može reći da je usporedna analiza pokazala da se kod ispitanika u istraživanom razdoblju (2005.-2010.) mijenja svijest, percepcija, odnosno shvaćanje o živom prirodnom svijetu u smjeru priznavanja prava na život i smanjivanju antropocentričnosti i etičkog relativizma. Motiv koristi (utilitarizam) ostao je nepromijenjen, dok je u porastu emotivnost (etika sućuti) u postupanju prema živom svijetu. To ne iznenađuje s obzirom da je u društvu korist pozitivan cilj ljudske aktivnosti, a za neke i smisao. A s druge strane sve su glasnjiji etički i bioetički zahtjevi za zaštitu života uključujući i ljudske osjećaje.

LITERATURA

- Altner, G. (1991). *Leben in der Hand des Menschen. Die Brisanz des bioethischen Fortschritts*. Darmstadt: Prumus.
- Armstrong, A. J./Botzler, R. G. (1993). *Environmental Ethics. Divergence and Convergence*. New York at al: McGraw-Hill, Inc.
- Bondarenko, V. D. (1985). *Obrana prirodi i prirodnih resursov*. Lavov: Višs škola.
- Birnbacher, D. /Hrsg./ (1980). *Ökologie und Ethik*. Stuttgart: Reclam.
- Brand, U./Görg, Ch. (2002). 'Nachhaltige Globalisierung' ? Sustainable Development als Kitt des neoliberalen Scherbenhaufens. U: Görg/Brand /Hrsg./ *Mythen globalen Umweltmanagements. 'Rio+10' und die Sackgassen nachhaltiger Entwicklung*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Brnčić, J. (2007). Životinje u biblijskoj duhovnosti. U: Marjanić, S./Zaradija Kiš, A. /ur/. *Kulturni bestijarij*. Zagreb: Institut za etnologiju i etnografiju; Hrvatska sveučilišna naklada.

- Burket, W. (2007). *Homo necans. Interpretacija starogrčkih žrtvenih obreda i motiva*. Zagreb: Breza.
- Campiche, R. J. (2004). *Die zwei Gesichter der Religion. Faszination und Entzauberung*. Zürich: Theologischer Verlag Zürich.
- Catton, V. R. Jr./Dunpal, R. E. (1978). Environmental Sociology: A New Paradigm. *American Sociologist*, 13:41-49
- Chardin, T. P. de (1979). *Fenomen čovek*. Beograd: Bigz.
- Chardin, T. P. de (1991). *Ljudska snaga*. Zagreb: Naprijed.
- Cifrić, I. (1990). *Ekološka adaptacija i socijalna pobuna*. Zagreb: Radničke novine.
- Cifrić, I. (2004). Orijentacijski identitet. Socijalnoekološke orijentacije kao obilježja identiteta. *Socijalna ekologija*, 13(3-4):238-239.
- Cifrić, I. (2006). Odnos prema životu. Kontekst biocentrične orijentacije. *Socijalna ekologija*, 15(1-2):43-79.
- Cifrić, I. (2007). Pravo na život ili izumiranje. Biološka raznolikost kao vrijednost. *Socijalna ekologija*, 16(4):297-319.
- Cifrić, I. (2008). Imperij ili zajednica? Homogeniziranje i raznolikost kultura u kontekstu globalizacije i identiteta. *Društvena istraživanja*, 17(4-5):773-797.
- Clark, W. C. (1989). Managing Planet Earth. *Scientific American*, Vol. 261, September.
- Čulig, B. (2005). Sociokulturna stajališta: narodi i vjere. Analiza hrvatske populacije. *Socijalna ekologija*, 14(1-2):137-153.
- Desjardins, J. H. (1993). *Environmental Ethics. An Introduction to Environmental Philosophy*. Belmont (Cal): Wadsworth Publishing Company.
- Devall, B./Sesion, G. (1985). *Deep Ecology*. Layton (Utah): Gibbs M. Smith, Inc.
- Dunlap, R. E./Catton, W. Jr. (1994). Struggling with Human Exceptionalism. The Rise, Decline and Revitalization of Environmental Sociology. *The American Sociologist* (Spring): 5-30.
- El Serafy, S. (1991). The Environment as Capital. U: Constanza, R. /ed/, *Ecological Economics: the science and management of sustainability*. New York: Columbia University Press.
- Eser, U. (1999). *Der Naturschutz und das Fremde. Ökologische und normative Grundlagen der Umweltethik*. Frankfurt; New York: Campus.
- Flitner, M./Görg, Ch./Heins, V. /Hrsg./ (1998). *Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik*. Opladen: Leske+Budrich.
- Forschner, M. (1998). *Über das Handeln im Einklang mit der Natur. Grundlagen ethischer Verständigung*. Darmstadt: Primus.
- Gehlen, A. (1986). Ka sistematici antropologije. U: Šarčević, A. /ur/. *Filozofija modernog doba*. Sarajevo: V. Masleša. Str. 38-90.
- Gehlen, A. (2005). *Čovjek. Njegova narav i njegov položaj u svijetu*. Zagreb: Breza.
- Glaeser, B. (1992). Natur in der Krise? Ein kulturelles Mißverständnis. U: Glaeser, B./Teherani-Krönner, P./Hrsg./ *Humanökologie und Kulturökologie*. Opladen: Westdeutscher Verlag. S. 49-70.
- Görg, Ch. (1999). *Gesellschaftliche Naturverhältnisse*. Münster: Westfälisches Dampfboot.

- Hardt, M./Negri, A. (2000). *Imperij*. Zagreb: Arkzin & Multimedijски institut.
- Kattmann, U. (1997). Der Mensch in der Natur. Die Doppelrolle des Menschen als Schlüssel für Tier- und Umweltethik. U: *Ethik und Sozialwissenschaften* (Eus), 8/1997, No. 2.
- Kösters, W. (1993). *Ökologische Zivilisierung. Verhalten in der Umweltkrise*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kufirin, K. (1996). Ekološki stavovi i spremnost za ekološki angažman. *Socijalna ekologija*, 5(1):1-20.
- Kufirin, K. (2002). Skala nove ekološke paradigme – još jedna provjera i pokušaj revizije.. *Socijalna ekologija*, 11(4):277-296.
- Levi-Stros, C. (1996). *Divlja misao*. Beograd: Nolit.
- Luckmann, T. (1999). The Religious Situation in Europe: the Background to Contemporary Conversion. *Social Compass*, 46(3):251-258.
- Marietta, Don E. (1995). *For People and The Planet. Holism and Humanism in Environmental Ethics*. Philadelphia: Temple University Press.
- Matulić, T. (2006). Ideja antropocentizma u ozračju biocentrične paradigme. *Socijalna ekologija*, 15(1-2):23-41.
- Meyer-Abich, K. M. (1984). *Wege zum Frieden mit der Natur. Praktische Naturphilosophie für die Umweltpolitik*. München: Carl Hanser.
- Meyer-Abich, K. M. (1992). Samovrijednost prirodnog svijeta i zajednica prava prirode. *Socijalna ekologija*, 1(3):335-345.
- Midgley, M. (1984). *Animals ant Why They Matter*. Athens: University of Georgia Press.
- Naess, A. (1989). *Ecology, Community and Lifestyle*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nash, R. F. (1989). *The Rights of Nature. A History of Environmental Ethics*. London: University of Wisconsin Press.
- Nikodem, K. (2011). Religija i Crkva. Pitanje institucionalne religioznosti u suvremenom hrvatsko društvu. *Socijalna ekologija*, 20(1):5-30.
- Plesner, H. (1981). *Stupnjevi organskog i čovjek. Uvod u filozofsku antropologiju*. Sarajevo: V. Masleša.
- Plesner, H. (1986). Homo absconditus. U: Šarčević, A. /ur./ *Filozofija modernog doba*. Filozofska antropologija. Sarajevo: V. Masleša. Str. 193-205.
- Radin, F. (2005). Nacionalna vezanost i odnos prema Europi. U: Ilišin, V /ur./ *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: IDIZ. Str. 173-195.
- Redford, Kent, H./Goldshalk, R./Ascher, K. (2007). What about the wild animals? Wild animal species in community forestry in the tropics. URL: <http://www.fao.org/docrep/v7795e/v7795e00.htm> (05.01.2012)
- Regan, T. (1983). *The Case for Animal Rights*. Berkeley: University of California Press.
- Renner, M. (2004). Anatomie der Ressourcenkriege. Jahrbuch ökologie 2005. München: Beck. S. 112-113.
- Rifkin, J. (2005). *Doba pristupa*. Zagreb: Bulaja naklada.
- Saalas, M. (1992). Kulturökologische Kategorien bei andien Kleinbauern in Peru. U:

- Glaeser, B./Teherani-Krönner, P. /Hrsg./ . *Humanökologie und Kulturökologie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Scheffran, I./Vogt, W. R. /Hrsg./ (1998). *Kampf um die Natur. Umweltzerstörung und die Lösung ökologischer Konflikte*. Darmstadt: Primus.
- Schweitzer, A. (1997). *Ehrfurcht vor dem Leben*. München: Beck.
- Singer, P. (1998). *Oslobodenje životinja*. Zagreb: Ibis grafika.
- Supek, R. (1973). *Društvene predrasude*. Beograd: Radnička štampa.
- Taylor, P. W. (1986). *Respect for Nature. A Theory of Environmental Ethics*. New Jersey: Princeton University Press.
- Valković, M./Črpić, G./Rimac, I. (1998). Vjera i moral u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, 68(4):483-513.
- Vernadski, V. I. (1977). *Razmislenija naturalista*. Knj. 2. Moskva: Naučna mislj.
- Visković, N. (1996). *Životinja i čovjek*. Split: Književni krug.
- Visković, N. (2001). *Stablo i čovjek*. Zagreb: Antibarbarus.
- Visković, N. (2009). *Kulturna zoologija*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Walter, P. (2006). *Kršćanska mitologija. Svetkovine, obredi i mitovi srednjega vijeka*. Zagreb: Scarabeus.

PERCEPTION OF THE RIGHTS OF THE LIVING WORLD AND MOTIVES OF HUMAN BEHAVIOR

Comparison of 2005 and 2010 research results

Ivan Cifrić and Tijana Trako Poljak

Summary

Education and socialization form the relation of humans with their surrounding social (society) and natural world (nature). The paper examines the perception of the natural world and attempts to answer the following questions: (1) how do respondents perceive the right to life of animal species in comparison to humans, and (2) what motivates human behavior toward the natural world (plants and animals)?

The paper analyzes the results from two research (2005, N=492 and 2010, N=410) about the perception of the rights of the living world to life and ethics in human behavior toward it. Both research were conducted on the convenient samples of students at several faculties of the University of Zagreb.

An instrument consisting of seven statements with a seven-point scale was constructed. The results were gathered through interviews. In the analysis of data, methods of univariate (percentages), bivariate (Pearson's correlation, analysis of variance and T-test) and multivariate (principal factor analysis with Kaiser-Guttman stopping criterion) statistics were used. Changes in perception (2005-2010) will be given, as well as factorial structures and comparison with socio-demographic characteristics.

Key words: *animal (biological) egalitarianism, anthropogenic exceptionalism, ethical relation toward the living world, species competitiveness, right to life*

WAHRNEHMUNG DER RECHTE DER LEBENDEN WELT UND MOTIVE DER MENSCHLICHEN AKTIVITÄTEN

Ein Vergleich der Forschungsergebnisse aus 2005 und 2010

Ivan Cifrić und Tijana Trako Poljak

Zusammenfassung

Durch Erziehung und Sozialisierung wird das Verhältnis des Menschen geschaffen zur sozialen Welt (zur Gesellschaft) und zur natürlichen Welt (zur Natur), die ihn umgibt. Im vorliegenden Artikel geht es um die Wahrnehmung der natürlichen Welt, mit der man folgende Fragen beantworten möchte:

(1) Wie perzipieren die Befragten das Recht auf Leben der Tierarten im Bezug auf Menschen?

(2) Welche sind die Motive der menschlichen Aktivitäten der natürlichen Welt gegenüber (Pflanzen und Tiere)?

Die Arbeit analysiert die Ergebnisse zweier Forschungen (2005, N=492 und 2010, N=410) der Wahrnehmung des Rechtes der lebenden Welt auf Leben und auf eine ethische Behandlung. Die Forschung wurde an entsprechenden Mustern der studentischen Population an einigen Fakultäten der Universität Zagreb durchgeführt.

Die Ergebnisse wurden durch eine Gruppenumfrage gesammelt. Bei der Bearbeitung wurden Methoden der univariaten (Prozente), bivariaten (Pearson-Korrelation, Varianzanalyse und T-Test) und multivariate (Faktoranalyse unter dem Komponentenmodell mit GK Kriterium zum Stoppen der Faktorextraktion) angewendet. Es zeigen sich Änderungen der Perzeption (2005-2010), Faktorstrukturen und ein Vergleich der Variablen mit soziodemografischen Merkmalen.

Schlüsselwörter: *animalischer (biologischer) Egalitarismus, anthropogener Exzeptionalismus, ethische Behandlung der lebenden Welt, Kompetitivität der Arten, Recht der Arten auf Leben*

